

יחסי הרכוש של בני הזוג במשפט הישראלי

עו"ד משה דרורי

אין כוונה במאמר זה לדון במכלול הנושאים, והסוגיות הרבות המסתעפות מהם, בקשר ליחסי הרכוש (או בלשון החוק משנת תשל"ג: "יחסי ממון") שבין בני הזוג. עיקר מטרתה של רשימה זו היא להגיב על מאמרו של עו"ד שמחה מירון "כרסום במעמד ובסמכויותיהם של בתי הדין הרבניים", המתפרסם בגליון זה. בחרתי בכותרת העניינית של נושא הרכוש של בני הזוג ולא בכותרת המתייחסת לסמכויות ביה"ד, בכותרת מאמרו של עו"ד מירון, והדברים יבוארו להלן.

פרשת בבלי (1), ששימשה בסיס למאמרו של עו"ד מירון, אין ענינה ומטרתה לכרסם במעמדתם של בתי הדין הרבניים, אלא נסיון כן ועניני למצוא פתרון צודק ואמיתי למצוקתן של נשים בישראל, אשר רכושן יכול וישלל מהן, עקב מירוץ סמכויות בין ערכאות שונות. נקודת המוצא של פס"ד בבלי היא שיטת המשפט הישראלי, כפי שהיא קיימת באמצע שנות ה-90 ובה, לאחר כ-30 שנה (2) דוקטרינת "שיתוף הנכסים" בין בני זוג הינה חלק בסיסי. דוקטרינה זו לא נקבעה כדי לנגח את הממסד היהודי הדתי. תחילתה כפסקי דין שבהם הצד שכנגד היה מנהל מס עזבון ונקבע כי רכוש שהיה רשום על שם אחד מבני הזוג אינו עזבונו של אותו בן זוג אלא מחציתו של המנוח ומחציתו השניה של בן זוגו (3). הדוקטרינה עוצבה ופותחה כולל התייחסות לרכוש שהצטבר בזמן הנישואין, הן דירת בני הזוג והן נכסים עיסקיים - הדוקטרינה הוחלה גם על בני הזוג שאינם יהודים (4) ואף על גבר ואשה החיים יחד כ"ידועים בציבור" (5) למעשה בלי גוזמא, ניתן לומר כי הלכת "שיתוף הנכסים בין בני זוג" נטועה כה עמוק בשדה המשפט הישראלי. שקשה לדמיין את שיטת המשפט הישראלי ללא דוקטרינה זו. יתרה מזו עצם עקרון השיתוף בין בני זוג (אם כי באופן אחר על ידי "שותפות דחוייה"). התקבל על ידי הכנסת בחוק יחסי ממון בין בני הזוג, תשל"ג - 1973 (6) והנה, בחוק זה נאמר במפורש בסעיף 13 (ב) שבו כך: "בענין שחוק זה דן בו ינהג גם בית דין דתי לפי הוראות חוק זה, זולת אם הסכימו בעלי הדין לפני בית הדין להתדיין לפי הדין הדתי".

עו"ד מירון, החרד כל כך לסמכותם של בתי הדין הרבניים ולעצמאותם בנושא רכוש בין בני זוג, התעלם כליל מסעיף זה של החוק. אם הכנסת הורתה לבתי הדין הרבניים לפסוק על פי החוק החילוני, ובכך נפרצה אותה פירצה, מדוע נזעק כל כך הכותב, כאשר מדובר על החלת דוקטרינת שיתוף הנכסים, הקרובה כל כך לתורת איזון המשאבים, שבה דן חוק יחסי ממון בין בני הזוג הנ"ל.

ראוי להדגיש כי גם בפסיקה מאוחרת יותר (7), ראה בימ"ש עליון עצמו - כפי הנשיא שמגר והשופטת דורנר - את פרשת בבלי לא כפסה"ד ה"נוגס" בסמכויות בתיה"ד הרבניים, אלא כפסק דין המסכם את הלכת שיתוף הנכסים כחלק מדיני הקניין הישראליים וכמשקף את השוויון ואת "דיני היושר נוסח ישראל המבקשים לתת ביטוי קנייני צודק והוגן לזיקת שני בני הזוג לרכוש שנרכש במאמץ משותף של שניהם כל אחד בתחומו" (8).

עיננו רואות, כי פסה"ד בבלי (נושא ביקורתו של עו"ד מירון) משתלב יפה במירקם המשפט הישראלי ובדיני הקניין שבו, ואין מטרתו להוות צעד נוסף ב"גישה האקטיביסטית" של השופט ברק לגבי מעמדו וסמכויותו של בית המשפט העליון כלשון המשפט הפותח בביקורתו של עו"ד מירון.

עיון במאמרו של עו"ד מירון יגלה לנו כי העיקר חסר מן הספר: מדוע טעה במ"ש העליון בפרשת בבלי בכך שהחיל על גב' בבלי את זכויותיה כבעלת מחצית הנכסים הרשומים ע"ש בעלה? מדוע בתיה"ד הרבניים מתנגדים לקו זה של שיתוף נכסים בין בני זוג? ומכל מקום, האם התנגדות זו שורשה וסיבותיה הם בדיני הנשואין הכלליים הדתיים של דיני המשפחה היהודיים, או שמא מדובר במאבק על היקף סמכות? בפרשת בבלי עצמה מזכיר השופט ברק את פסקיהם של שופטי במ"ש העליון שאינם חשודים על צמצום סמכויות בתיה"ד הרבניים - ואשר הציעו כי בתי הדין הרבניים יישמו אף הם, במסגרתם, את דוקטרינת שיתוף הנכסים בין בני זוג, וזאת על פי הדרכים הקבועות בהלכה לשם כך: המנהג ("סיטומתא") תקנות הקהל ("מסיעון ועל קיצתן") הכרה במשפט הישראלי על פי הכללים של "דינא דמלכותא דינא" (9).

עו"ד מירון אינו מתמודד כלל עם נושא זה ואינו מסביר את סיבת סירובם של בתיה"ד הרבניים לאמץ את דוקטרינת "שיתוף הנכסים", דבר שניתן לעשותו על פי ההלכה בעוד, שכאמור, חייבים הם על פי סעיף 13 (ב) לחוק יחסי ממון בין בני הזוג (10) - להפעיל את חוק המדינה לגבי איזון משאבים בין בני זוג, שהוא "שותפות דחוויה", שמועדה היא פקיעת הנשואין. מדוע זה כשר וזה פסול? לא מצאתי התמודדות של דיינים ופוסקי הלכה עם דוקטרינת שיתוף הנכסים והטעמים, לשיטת, לא לאמצה במסגרת בתי הדין הרבניים. הדבר תמוה, שהרי המציאות במדינת ישראל מוכרת לכולנו, והיא שרוב רובם של הזוגות רושמים את דירתם המשותפת על שם שניהן בחלקים שווים, אף שההשקעות של הצדדים (או הוריהם) אינן שוות. בתי הדין הרבניים הכירו בתופעה זו, וראו בכך מתנה או מנהג לפיו הדירה משותפת (11) מדוע אשה שלא היתה עדה לרישום הפורמלי - תקופח? מדוע יינתן יתרון בלתי הוגן לבעל שהצליח, או בערמה (12) או בחוסר תשומת לב, להיות בעלים רשום של דירה או של רכוש אחר, ובכך לשלול מהאשה את זכויותיה למחצית אותו רכוש.

בפרשת יעקבי וקונבלר מצאנו בפסק דינו של כב' השופט צ' א' טל נסיון למצוא צידוק לשלילת דוקטרינת שיתוף הנכסים בכך שאם נאפשר יישום דוקטרינה זו, כי אז יכול הצד הרוצה בפירוק המשפחה, לפרק בקלות את הרכוש וכך יושג ב"קלות בלתי נסבלת" פירוק הנישואין, דבר שיביא לכך כי נערער מוסדות המשפחה, שהיא כלשון השופט טל, "התא היסודי של החברה שכל יושבו של עולם תלוי בו" (13) ברם כבר כיום ניתן לבצע פירוק שיתוף של נכסים הרשומים על שם בני הזוג, ללא קשר לפירוק המשפחה. כי פירוק השיתוף בהם הוא חלק מדיני הקניין, והצעת השופט טל - בשיבתו בבית המשפט המחוזי - להתנות פירוק שיתוף זה בפירוק המשפחה, לא התקבלה, כהודאתו שלו בפרשת יעקבי וקונבלר הנ"ל (14) אם כך הוא הדבר, מדוע שיהיה דין שונה, כאשר במקרה הרכוש רשום על שם אחד מבני הזוג? יתרה מזו ועל כך עמדו הנשיא שמגר והשופטת דורנר בפרשת יעקבי וקונבלר הנ"ל, קשה להבין מדיניות זו: האם על ידי כבילת האשה לנישואין בשל העדר אפשרות לממש את רכובה, תחזור אותה אשה לבעלה ויחזרו על כנם חיי שלום הבית? האם לא סבירה יותר, הגיונית יותר ונכונה עובדתית יותר טענתו של הנשיא שמגר:

"יציבות הנישואין אינה מתערערת עקב ידיעתה של האשה או הבעל שחזקת השיתוף מקנה להם זכויות, אלא בדרך כלל עקב טעמים עמוקים יותר וחמורים יותר. או לאותה יציבות הנישואין הנסמכת אך ורק על שלילת זכותה של האשה לרכוש אשר עליו חלה חזקת השיתוף, והתניית זכותה בנכונות הבעל לתת גט. מכל מקום, במציאות הקיימת של התעמרות תדירה באשה ממנה נסחטת הסמכה ליותר על הרכוש, כתנאי למתן גט, יש לחזק את אושיות השוויון וההגינות. נקיטת דרך אחרת יש בה משום פגיעה בולטת בכבוד האדם" (15).

אם נשוב למאמרו של עו"ד מירון, ראוי להאיר גם דברים אלה:

עצם פסיקת בתי הדין הרבניים השוללת את דוקטרינת שיתוף הנכסים, ללא הסבר סביר, מרחיקה את העם מבתי הדין ויוצרת אנטגוניזם - נוסף לאלה הקיימים - בין רובה החילוני של החברה הישראלית לבין בתי הדין. הדבר אף יוחמר אם בתיה"ד הרבניים ימשיכו בשיטתם להתעלם מדוקטרינת שיתוף הנכסים, גם לאחר פרשת בבלי (16) יתכן שהדבר יביא לצמצום נוסף של סמכויות בתיה"ד הרבניים, בכך שלא ידונו כלל בעניני רכוש של בני זוג, וכך לא יאלצו לפסוק בניגוד למצפונם (17).

לא זו אף זו, ביה"ד התעלם מכך שהצד הפונה אליו בנושא רכוש (בדר"כ הגבר) אינו עושה כן מטעמי דת, מרצון להסתופף בצל השכינה ולקבל עולו הדתי של ביה"ד. הגבר אשר פנה בעבר לביה"ד בנושא רכוש עשה כן כדי לזכות ביתרון חשוב: רק שם יקבל את מלוא הרכוש שהצטבר בזמן הנישואין, בעוד שבבמ"ש יאלץ לחלקו עם בת זוגו. האם ראוי כי ביה"ד יעודד דברים כאלה ויזכה אותם ברכוש לא להם, או לעיתים יתמוך בדרישתם זו, כדי שכך יפעילו לחץ על האשה להתגרש על פי תנאיהם? ביה"ד, לשיטתו, מפעיל את ההלכה כהבנתו (וראה על כך הערותינו לעיל), אך מתעלם הוא שבכך משמש הוא מכשיר בידי בעלים סרבנים ורודפי ממון, שאין בינם לבין הדין הדתי ולא כלום (18).

עו"ד מירון מתעלם מנימוק נוסף, שמופיע בפרשת בבלי, והוא זה: כיצד בכלל ניתן לחלק רכוש, שמקורו בדיני הקניין הישראליים, בלי להתחשב בדיני הקניין הישראליים. עצם חלוקת רכוש מחייבת קבלה מראש של כללי הקניין הישראליים (כגון: דיני דיירות מוגנת, דיני תאגידים) (19) אם מכיר ביה"ד הרבני בדיני הקניין הישראליים, מדוע שלא יכיר בחזקת שיתוף הנכסים? ההכרה בכך שדיני הקניין הישראליים מחייבים את בתיה"ד הרבניים הוא נימוקו היחיד של כב' הנשיא שמגר בפרשת בבלי הנ"ל, ולפיכך זו ההלכה העולה מפס"ד בבלי (20).

אם נסכם את דברינו הרי פס"ד בבלי אינו נועד לפגוע בזמכויות בתיה"ד הרבניים, אלא לפסוק פס"ד צודק, לפי דיני הקניין הישראליים שהעניקו לגב' בבלי את מחצית הרכוש שהצטבר בזמן נישואיהם, אלה לא "נשרו" ממנה בכניסתה בשערי בית הדין הרבני. דווקא מי שחרד לדמותה היהודית של המדינה וראוה בשוויון המינים ערך חשוב, ובביצור מעמדה של האשה נושא שיש לעודד אתו, יתמוך בפס"ד בבלי ראוי כי בתיה"ד הרבניים ישקלו שוב את עמדתם ויימנעו מעימות חזיתית עם המערכת המשפטית של המדינה.

כי בכך לא רק שישניאו עצמם על הציבור החילוני במדינה (ויש לזכור כי בעיני החילוני הטיפוסי במדינת ישראל אין הבדל בין קצין דתי, פרופ' דתי, רב או דיין, כולם מייצגים את הדת היהודית) אלא יש חשש רב כי יגרמו לכך שבסופו של חשבון, בכל דרך משפטית שתמצא, ידונו נושאי הרכוש על ידי הערכאות החילוניות, ונשוא זה ייצא מידה של מערכת בתי הדין הרבניים בישראל (21) (22).

הערות

1. בג"ץ 1000/92, בבלי נ' ביה"ד הרבני הגדול ואח' מח (2), 221 (להלן - פרשת בבלי).
2. נהוג לראות בפסקי הדין שפורסמו באמצע שנות ה-60 את תהילתה של דוקטרינת שיתוף הנכסים בין בני הזוג, אולו הם: ע"א 300/64, ברגר ואח' נ' מנהל מס עזבון, פ"ד יט (2) 240; ע"א 253/65 בריקר נ' בריקר, פ"ד כ (1)

- 589, ע"א 135/68, בראלי נ' מנהל מס עזבון, פ"ד כג' (1) 393; ע"א 595/69 אפטה נ' אפטה פ"ד כה (1) 561.
3. ראה פסה"ד ברגר ו-בראלי המוזכרים בהערה הקודמת.
4. ראה ע"א 77/77 ראבי נ. ראבי פ"ד לג (1) 729 (לגבי מוסמלמים 168), ע"א 65/89 מוסטפה נ. מטוע פ"ד מד (4) 197 (לגבי דרוזים).
5. ע"א 52/86 שחר נ' פרידמן, פ"ד לח (1) 443; ע"א 749/82 מיטסון נ. וידרמן, פ"ד מג (1) 278.
6. ס"ח 712, תשל"ג.
7. ע"א 1915/91, 2084/91, 3208/91 יעקבי נ. יעקבי, קנובלר נ. קנובלר (לא פורסם). פס"ד ניתן ביום 13.8.95. (להלן פרשת יעקבי וקנובלר).
8. פרשת בבלי, עמ' 254; מצוטט בפרשת יעקבי וקנובלר בעמ' 32 (פסה"ד של הנשיא שמגר) ובעמ' 98 מצטטת השופטת דורנר קטע קודם מאותו פסה"ד (עמ' 252)?
9. פרשת בבלי, עמ' 245, וראה גם עמ' 231, 241.
10. צוטט לעיל ליד הערה 6.
11. ראה הפסיקה של בתי הדין הרבניים המנותחת והמוזכרת ממאמר: מ' דרורי "דירת בני הזוג בפסיקתם של בתי הדין הרבניים ושל בתי המשפט האזרחיים" שנתון המשפט העברי, כרך טז – יז (תש"ן - תשנ"א) עמ' 89, במיוחד עמ' 95 ואילך והערה 20 בעמ' 96.
12. ראה העובדות של פרשת קנובלר הנ"ל.
13. פרשת יעקובי וקנובלר עמ' 62.
14. פרשת יעקבי וקנובלר עמ' 89-90.
15. פרשת יעקבי וקנובלר, עמ' 53 השופטת דורנר מעלה 8 נימוקים כנגד גישתו של השופט טל, ואין כאן המקום לפרטם. ראה: שם, עמ' 107-109.
16. ראה על כך שיפמן, "בתי הדין הרבניים - לאן?", משפט וממשל, כרך ב', חוברת 2 (תשרי תשנ"ה, ספטמבר 1994) עמ' 523, ואילן.
17. שיפמן, שם, עמ' 524, 525.
18. זכורני לפני כעשור שנים מקרה שבו ייצגתי אשה, והבעל היה אנטי דתי מושבע שבחר להנשא בנישואין אזרחיים, ואעפ"כ כרך את נושא הדירה ביה"ד.
- כאשר טענתי בשם האשה כי הבעל המודה בכך שאינו דתי ואינו מאמין, פנה לבית הדין בחוסר תום לב, רק כדי לזכות בדירה הרשומה על שמו, השיב לי אבה"ד במלים אלה: אם אתה רוצה אדם לקיים רק מצווה אחת מתוך תרי"ג מצוות (דהיינו: מצוות "ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם"), שעל פי פירוש ביה"ד היא התיידנות בביה"ד הרבני ולא בבמ"ש מחוזי), כיצד נמנע זאת ממנו, אף שאינו מקיים את יתר תרי"ב המצוות. ברור לכל כי תשובה זו, אף שיתכן שנכונה מבחינה דתית גרידא, מהווה עצימת עיניים מהמציאות האמיתית, ועידוד לגברים לפנות לביה"ד לסחוט את נשותיהם. פס"ד בבלי מונע תופעה זו.
19. פרשת בבלי, עמ' 244-245.
20. ראה גם:
- Ruth Halperin - Kaddari: "family law and jurisdiction in Israel and the Bavli case" justice Vol 2 (summer 1994) p 37 at p 40 וראה גם א' רוזן - מבי, "דיני משפחה" ספר השנה של המשפט בישראל, תשנ"ב-תשנ"ג (בעריכת א' רוזן צבי) עמ' 267, בעמ' 269 - 270.
21. ראה בהרחבה שיפמן, שם (הערות 17 - 16 לעיל).
22. על מעמדם של בתי הדין הרבניים במדינת ישראל החילונית ראה לאחרונה את מאמרו המקיף של פרופ' אריאל רוזן צבי, "בתי הדין הרבניים, ההלכה

והציבור: גשר צר מאוד", משפט וממשל, כרך ג', חוברת 1 (אב תשנ"ה) -
אוגוסט 1995) עמ' 173-220.